

Andrzej Kubrak (Łomża, Polska)

HOLOKAUST NA ŁAMACH PERIODYKÓW ROMSKICH – BIBLIOGRAFIA

Los Romów w czasie nazistowskich prześladowań dopiero od niedawna stał się przedmiotem systematycznej refleksji badaczy, a także działań upamiętniających podejmowanych przez środowiska romskie¹.

Problematyka romska i tragiczna historia tej grupy etnicznej znajduje odzwierciedlenie w zainteresowaniach nie tylko naukowców zajmujących się Holocaustem, ale także zwykłych obywateli interesujących się eksterminacją ludności podczas II wojny światowej. W przypadku pogłębienia tej wiedzy dotyczącej Romów, sprawę ułatwiają ukazujące się na rynku wydawniczym periodyki romskie: „Rrom Po Drom”, „Dialog-Pheniben” i „Romano Atmo”.

„Rrom po Drom” jest pierwszym w Polsce (i jednym z pierwszych w Europie) czasopismem romskim, wydawanym w Białymstoku, w latach 1990–2009, w językach romskim i polskim. Na jego łamach publikowano przede wszystkim materiały dotyczące życia i kultury społeczności romskiej, poruszano najbardziej istotne problemy nurtujące tę mniejszość narodową w kraju i za granicą. Wiele miejsca poświęcono także zachowaniu swojej tożsamości poprzez kultywowanie i zachowanie własnej tradycji i kultury, przy jednoczesnej asymilacji w społeczeństwie. Cenną inicjatywą od pierwszego numeru w 1990 r. są dwa stałe działy: *Romani poezja* i *Baga amencana*. W pierwszym z nich publikowana jest poezja romska, w drugim teksty melodii i pieśni romskich z zapisem nutowym. Wiele miejsca poświęcono historii romskiej od czasów najdawniejszych po czasy współczesne.

Redaktorem naczelnym w latach 1990–2005 był Stanisław Stankiewicz, a w latach 2006–2009 Karolina Stankiewicz (córka Stanisława Stankiewicza). Czasopismo przez cały okres ukazywało się jako miesięcznik

1. S. Kaprański, *Problem zagłady Romów w czasie II wojny światowej. Próba ujęcia syntetycznego* [w:] P. Borek i in., *O Romach w Polsce i Europie*, Kraków 2009, s. 96.

i miało swoich stałych współpracowników, m.in.: Adama Bartosza, Leszka Bończuka, Irenę Biernacką, Leona Czerenkowa, Iana Hancocka, Czalora Karata, Mieczysława Wojeckiego i wielu innych. Wiadomości często były przedrukami z różnych agencji prasowych jak np.: Romanipress, Rompress, National News. „Rrom po Drom” przez 19 lat swego istnienia był poważnym periodykiem zajmującym się problematyką romską. Ważną inicjatywą było wydawanie czasopisma przez kilka lat również w językach krajów ościennych: litewskim, białoruskim, ukraińskim i rosyjskim.

„**Dialog – Pheniben**”, drugi z periodyków romskich, wydawany jest w Oświęcimiu, przez Stowarzyszenie Romów w Polsce i Rromski Instytut Historyczny. Ukazuje się od 1995 r., przez dłuższy czas wydawany był jako kwartalnik, a od 2004 r. jako miesięcznik. Redaktorem naczelnym pisma w latach 1996–2004 był Marian Grzegorz Gerlich, w latach 2005–2008 Bogdan Wasztyl, a od 2009 r. Joanna Talewicz-Kwiatkowska. Wśród stałych współpracowników, należących także do komitetu redakcyjnego, znaleźć można: Tadeusza Czekaja, Joannę Talewicz-Kwiatkowską, Mariana Grzegorza Gerlicha, Miłosza Gerlicha, Marka Isztoka, Lecha Mroza, Geję Orleta, Tadeusza Palecznego, Monikę Pidło, Seweryna A. Wislockiego. Poza wymienionymi, z czasopismem współpracuje jeszcze szereg osób, chociażby znany badacz romski Marcel Courthiade, a także Katarzyna Marwicz, Łukasz Kwadrans i inni.

Tak jak w poprzednio wspomnianym „Rrom po Drom”, tak i na łamach tego czasopisma wiele miejsca poświęcono porozumieniu i walce ze stereotypami o mniejszości romskiej i miejscu Romów w społeczeństwie. Wiele tekstów dotyczy kultury i muzyki romskiej. Znajdziemy także teksty o ochronie praw człowieka, tolerancji, dyskryminacji. Teksty informacyjne posiadają od pewnego czasu streszczenia w języku romskim.

„**Romano Atmo**”, ostatnie i najmłodsze czasopismo o tematyce romskiej, wydawane przez Związek Romów Polskich w Szczecinku, ukazuje się od 2006 r. jako dwumiesięcznik i jest najbardziej kolorowym czasopismem romskim. Część tekstów publikowanych jest w języku romskim. Redaktorem naczelnym jest Roman Chojnacki, a do stałych współpracowników należą: Joanna Chojnacka, Anna Samborska, Damian Puszczykowski, Magdalena Baran, Anna Szymańska, Mateusz Babicki, Lila Oleszkiewicz i Wanda Rutowicz. Oprócz tych osób, przy zbieraniu materiałów i redagowaniu czasopisma pracują wolontariusze. Podobnie, jak we dwóch poprzednich czasopismach, tak i w tym znajdziemy bieżące wiadomości z kraju i ze świata, historię dawną i współczesną, wspomnienia i losy romskie, biografie znanych i wybitnych Romów, przepisy kuchni romskiej, porady w sprawie

mody i urody. W części literackiej znajdziemy reportaże, opowiadania, legendy, baśnie i bajki romskie.

Wszystkie trzy czasopisma wiele miejsca poświęcają zagłazdie Romów. Publikowane teksty to artykuły o różnorodnej tematyce i objętości, od drobnych doniesień prasowych, po artykuły jednoznacznie oddające charakter przeżyć Romów podczas II wojny światowej. Wiele z nich poświęcono czasom współczesnym, spotkaniom, rocznicom upamiętniającym tragiczne losy prześladowanej mniejszości etnicznej, nie zabrakło drobnych opowiadań i wierszy, opartych na autentycznych przeżyciach i wydarzeniach. W przeprowadzonej analizie materiału bibliograficznego nie ujęto w poniższym spisie bibliograficznym odezów w sprawie wypłat odszkodowań za pracę przymusową na rzecz III Rzeszy, pominięto również artykuły, które w zasadniczy sposób nie poszerzają wiedzy, a zawarte są w innych materiałach.

Bibliografia ma za zadanie wskazać, jak wiele miejsca poświęcono Holokaustowi Romów. Całość została opracowana z autopsji i dla przejrzystości wykonana osobno dla poszczególnych czasopism, rejestrując wszystkie lata ukazywania się poszczególnych tytułów. Tym samym wynotowano 129 pozycji bibliograficznych z „Rrom po Drom”, 89 pozycji bibliograficznych z „Dialog – Pheniben”, 14 pozycji bibliograficznych z „Romano Atmo”, co łącznie daje 232 opisy bibliograficzne.

Ilość pozycji bibliograficznych w poszczególnych czasopismach jest zależna od okresu ich ukazywania się.

W bibliografii zastosowano szeregowanie alfabetyczne. Wielu autorów pragnących zachować anonimowość, podpisuje swoje artykuły akronimami, pseudonimami czy inicjalami. W poszanowaniu ich woli, nie zostały one rozszyfrowane, choć dla wprawnego i dociekliwego czytelnika nie będzie problemem rozszyfrowanie autora podpisującego się, np. (rrom), Stahiro, STS, czyli Stanisław Stankiewicz. W przypadku, kiedy brak było wyraźnie określonego tytułu, zastosowano znak [...], podobnie jak w Bibliografii Wydawnictw Ciągłych Biblioteki Narodowej. Niektóre opisy bibliograficzne uzupełnione zostały o adnotacje wynikające z analizy treści dokumentu i mają charakter wskazujący ich tematykę.

Podstawą opisu bibliograficznego jest norma PN-97/N-001152-2 oraz opis bibliograficzny artykułów (interpretacja postanowień PN-N-01152) Marii Janowskiej.

„RROM PO DROM”

- 1 (An), *Żywcem pogrzebani*, nr 4/2008, s. 9.
- 2 *Anti – ciganismo*, nr 4/2007, s. 15.
- 3 Bartosz A., *Krzyk na cmentarzu*, nr 12/2007, s. 8–10.
- 4 Bartosz A., *Krzyk na cmentarzu: nie ma już Romów w Szczurowej*, nr 8–9/1994, s. 4–5.
- 5 Bartosz A., *Tarnowski tabor pamięci = Patyv mulenge*, nr 7–8/1996, s. 6–7.
- 6 *Bolesna historia*, nr 8/2007, s. 8–9.
oprac. na podst. książki A. Lipowskiej-Teutsch, *Romowie – historia i terażniejszość*.
- 7 Broad P., *Tragiczne losy*, nr 9/2001, s. 3.
- 8 Chrostowski W., *Holocaust Cyganów*, nr 1/1992, s. 3 i 6.
- 9 Ciriklo, *Oświęcimski pogrom*, nr 6/2007, s. 15.
- 10 Cygielska K., *Pamięci ofiar ludobójstwa*, nr 4/1990, s. 1–2.
- 11 *Czy wiesz, że... : [W Niemczech „polowanie” na Romów ...]*, nr 5/2007, s. 4.
- 12 Daniel E., *Skazany na zagładę*, nr 11/2002, s. 16–18.
oprac. J. Mateja na podst. relacji złożonej w 1987 r. przez autora w Archiwum Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka.
- 13 Daniel E., *Skazany na zagładę*, nr 8/2007, s. 12–14.
oprac. J. Mateja na podst. Biuletynu Informacyjnego Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka.
- 14 Demeter N., *Autonomia zbrodni: holokaust rosyjskich Romów*, nr 10/2006, s. 14–15 i 18.
- 15 Długoborski W., *Konferencja naukowa w Auschwitz-Birkenau*, nr 12/1991, s. 3–4.
- 16 Dženo, *Byli eliminowani, bo nie zasłużyli na życie ...*, nr 9–10/2005, s. 6.
- 17 *Egzekucje*, nr 1–2/2004, s. 11.
- 18 (el), *Cyganie w obozie koncentracyjnym Auschwitz-Birkenau*, nr 2–3/1993, s. 2.
- 19 (el), *Symbol losu: 50. rocznica deportacji Rromów do obozu koncentracyjnego Oświęcim-Brzezinka*, nr 5–6/1993, s. 3.
- 20 Eliyahu A., *Rocznica holocaustu*, nr 10–11/2001, s. 6.
- 21 *Ferma zamiast miejsca pamięci: sposób traktowania Romów przez Czechów wzbudza kontrowersje*, nr 5–6/2000, s. 8–9.
- 22 Gilsenbach R., *Ostatni taniec Unku cz. 1.*, nr 1–1993, s. 6–7.
- 23 Gilsenbach R., *Ostatni taniec Unku cz. 2.*, nr 2–3–1993, s. 7.
- 24 Hancock I., *Bibax berša*, nr 9–10/1998, s. 9.

- 25 Hancock I., *Czy wiesz, że...*, nr 2/2007, s. 3.
- 26 Hancock I., *Fakty nie kłamią = Dava isys ćacunes*, nr 8 = 9–10/1993, s. 2.
- 27 Hancock I., *Holokaust Romów*, nr 8/1998, s. 5.
- 28 Hancock I., *Od dyskryminacji do zagłady*, nr 10–11/2007, s. 24–26.
- 29 *Holocaust*, nr 11–12/2004, s. 4–7.
fragmenty dyskusji odbytej w Pradze w ramach festiwalu *Khamoro* 2004.
- 30 *Holokaust udokumentowany*, nr 1–2/2004, s. 10–11.
- 31 *Informacja dla ofiar nazizmu*, nr 6/2008, s. 12.
- 32 *Ion Antonescu i jego polityka nazistowska cz. 1.*, nr 4/2007, s. 12–14.
- 33 *Ion Antonescu i jego polityka nazistowska cz. 2.*, nr 5/2007, s. 12–14.
- 34 *Ion Antonescu i jego polityka nazistowska cz. 3.*, nr 6/2007, s. 18–19.
- 35 Janičkova E., *Adava mišto rypirav*, nr 4–5/2002, s. 20.
- 36 Jaxa, *Hitlerowski obóz w Łodzi = Lagro dre Łódź*, nr 12/2002, s. 4–5.
- 37 Johansson A. K., *Debata w Parlamencie*, nr 9–10/1998, s. 5.
- 38 (K. K.), *Rocznica w obozie zagłady*, nr 4–5/2006, s. 3.
- 39 *Kalendarium roku 2006 Auschwitz-Birkenau*, nr 1/2007, s. 3.
- 40 *Kalendarz wydarzeń roku 2007 w Auschwitz-Birkenau*, nr 3/2008, s. 5.
- 41 Kalinin W., *W walce z faszyzmem*, nr 10–11/2001, s. 10–11.
- 42 Kaljulaid H., *Miejsce pamięci*, nr 1–2/2008, s. 10–11.
- 43 Kaufman D., *Holocaust a współczesność*, nr 2/1990, s. 1 i 3.
- 44 Kopówka E., *Biedni, nędzni, rozstrzeliwani*, nr 3–4/2004, s. 11.
- 45 Kord K., *Po Cyganach dym*, nr 5–6/1993, s. 9.
tekst do piosenki z muzyką Edwarda Dębickiego.
- 46 Kord K., *Po Cyganach dym*, nr 2–3/2001, s. 27.
- 47 *Kropla barbarzyństwa*, nr 8–9/1994, s. 5.
wspomnienia autorki tekstu o imieniu Maria.
- 48 (Liloro Romano), *Długie oczekiwanie*, nr 9–10/2002, s. 7.
- 49 Maximoff M., *Luhudji*, nr 12/1992, s. 4 i 8.
- 50 *Miejsce pamięci*, nr 5–6/2009, s. 6–7.
- 51 Mirga A., *O godne miejsce w historii*, nr 6/2007, s. 12–14.
- 52 Monkiewicz W., *Eksterminacja Cyganów*, nr 7–8/1992, s. 4 i 9.
- 53 Monkiewicz W., *Eksterminacja Romów*, nr 4/1996, s. 14–15.
- 54 *Mówią ocaleni*, nr 8–9/1994, s. 3.
- 55 Nečas C., *Eksterminacja Romów*, nr 10/2006, s. 6–7.
- 56 Nečas C., *Prawda o obozach = Ćačipen pal lagri*, nr 11–12/1995, s. 6.
- 57 *Niebezpieczny więzień*, nr 12–1/1994–1995, s. 8.
- 58 *Nie można zapomnieć*, nr 6–7/2003, s. 12.
- 59 *Nowe tablice w Oświęcimiu*, nr 5–6/1993, s. 2.
- 60 *Ofiary czekają na odszkodowanie*, nr 9/2007, s. 13.

- 61 *Pamięci Romów*, nr 5–6/1999, s. 6.
- 62 *Pamięć o holokauście*, nr 12–1/2001–2002, s. 7.
- 63 *Pamiętna rocznica = Rypirdo dyves*, nr 7/1998, s. 5.
- 64 Persson G., *Powiedzcie swoim dzieciom*, nr 9–10/1998, s. 4.
tekst przemówienia wygłoszonego przez Perssona Görana w szwedzkim parlamencie 27.06.1998 r.
- 65 *Pomnik Holocaustu*, nr 1/2007, s. 3.
- 66 *Portrety na zamówienie Mengele*, nr 11–12/2009, s. 10–11.
- 67 *Przypomnienie: w KL Auschwitz 50. lat po zagładzie*, nr 8–9/1994, s. 3.
- 68 Rishi W. R., *Biedni i zapomniani*, nr 7–8/1999, s. 22–23.
- 69 *Rocznica buntu Romów w Auschwitz*, nr 5/2008, s. 7.
- 70 *Roma ando Auschwitz-Birkenau*, nr 8–9/1994, s. 2.
- 71 Rose R., *Przeciw zapomnieniu*, nr 8/2001, s. 8–9.
przemówienie z okazji otwarcia wystawy w Oświęcimiu.
- 72 Rose R., *Symbol pamięci*, nr 8/2001, s. 5.
- 73 (rrom), *Auschwitz Birkenau*, nr 6/2007, s. 3.
- 74 (rrom), *Byłem świadkiem zagłady Romów = Rrom pe nevo drom*, nr 2–3/1993, s. 3.
- 75 (rrom), *Czy wiesz, że...*, nr 5/2008, s. 27.
- 76 (rrom), *Dzień szczególnej pamięci*, nr 2–3/2001, s. 3.
- 77 (rrom), *Eksterminacja*, nr 12/2007, s. 6.
- 78 (rrom), *Kropla barbarzyństwa*, nr 4/2008, s. 10.
- 79 (rrom), *Miejsca pamięci = Vaš Ošvičim*, nr 7–8/2000, s. 14.
- 80 (rrom), *Nevevipen vaš bukhi thaj cegi*, nr 4/1999, s. 20.
recenzja książki *Sinti, und Roma im KL Auschwitz-Birkenau 1943–44*.
- 81 (rrom), *Odślonięto obelisk poświęcony pomordowanym Romom*, nr 11–12/2009, s. 4–5.
- 82 (rrom), *Patyv umavde Romenge*, nr 8–9/1994, s. 3.
- 83 (rrom), *Rocznica w Oświęcimiu*, nr 7–8/2009, s. 10–11.
- 84 *Sakaiben dre Muzeum*, nr 6–7/2001, s. 18.
- 85 Shields M., *Złoto dla ofiar przemocy = Na kamen te pokinen*, nr 1–2/1998, s. 6–7.
- 86 *Skazani na niepamięć*, nr 12–1/2000–2001, s. 14–15.
- 87 Stahiro, *Mudariopen 50. berš pale*, nr 12–1/1994–1995, s. 10.
- 88 Stahiro, *Nie zapominamy = Historia thaj čačipen*, nr 4/1997, s. 10–11.
- 89 Stahiro, *Pamiętamy o zagładzie*, nr 8/2006, s. 4–5.
- 90 STS, *Čačipen ando filmo*, nr 1–2/1998, s. 12–13.
- 91 STS, *Kaj te rypiras*, nr 8/2001, s. 6–7.
- 92 STS, *Minęło pół wieku = Progeja phaš šel*, nr 7–8/1997, s. 20–21.
- 93 STS, *55 rocznica = 55 berš*, nr 1–2/2000, s. 3 i 5.
- 94 STS, *Przypominamy, by inni pamiętali*, nr 1–2/2009, s. 8–10.

- 95 STS, *Sierpniowa rocznica*, nr 8/2003, s. 4–5.
- 96 STS, *Skazani na zagładę*, nr 7–8/1997, s. 9.
- 97 STS, *Skazani na zagładę cz. 1.*, nr 8/1998, s. 6–7.
- 98 STS, *Skazani na zagładę cz. 2.*, nr 9–10/1998, s. 6–7.
- 99 STS, *III Taboro vaš holocaust*, nr 9–10/1998, s. 10–11.
- 100 STS, *Wigilia w lesie*, nr 12/1996, s. 6–7 i 9.
opowiadanie na podstawie autentycznych wydarzeń.
- 101 STS, *W imię czystości rasy = Mudaripe*, nr 7–8/2004, s. 5 (w jęz. polskim), s. 10 (w jęz. romskim).
- 102 STS, *W rocznicę likwidacji*, nr 8/2001, s. 4.
- 103 STS, *Zapomniane ofiary*, nr 9/2001, s. 6–7.
- 104 STS, *Zbrodnia popełniona*, nr 5/2008, s. 10–11.
rejestr miejsc i faktów zbrodni popełnionych przez okupanta hitlerowskiego na ziemiach polskich w latach 1939–1945.
- 105 STS, *Zigeunerlager in Litzmannstadt = Pamiętamy i czcimy*, nr 1–2/2004, s. 4–5.
- 106 Szafrńska A., *Wystawa pod tytułem „Zachować pamięć. Praca przymusowa i niewolnicza obywateli polskich na rzecz III Rzeszy 1939–1945”*, nr 9–10/2005, s. 5.
- 107 ... *to był ich placz: Józef Szajna o Romach w Auschwitz = Józef Szajna Dikhjom Romen*, nr 12–1/1994–1995, s. 8–10.
- 108 *Uroczystości w Oświęcimiu = Hitleryko sauna*, nr 4/2001, s. 3.
- 109 *W holdzie pomordowanym*, nr 11/2002, s. 4.
- 110 Wojecki M., *Cyganie w Oświęcimiu i Brzezince*, nr 4/1992, s. 4.
- 111 Wojecki M., *Czy wiesz, że...*, nr 12–1/1993–1994, s. 6.
- 112 Wojecki M., *Czy wiesz, że...*, nr 2/2007, s. 25.
- 113 Wojecki M., *Czy wiecie, że w Auschwitz-Birkenau...*, nr 4/1994, s. 9.
- 114 Wojecki M., *Kalendarium wydarzeń Auschwitz-Birkenau*, nr 4/1992, s. 4.
- 115 Wojecki M., *Mordercy w granatowych mundurach*, nr 8–9/1994, s. 6.
- 116 Wojecki M., *Nasi korespondenci donoszą: Polska = Se kerel-pes dre javir phuria: Ando Polska*, nr 5/2007, s. 24.
- 117 Wojecki M., *Z – jak Zigeuner*, nr 4/1994, s. 9.
- 118 (woko)/(rrom), *Romski blok w Auschwitz = Romani ekspozycja ando Auschwitz*, nr 1–2/1999, s. 4.
- 119 *W obronie pamięci ofiar*, nr 5/2008, s. 3.
- 120 *Wyjęci spod prawa cz. 1.*, nr 10/1997, s. 14–15.
- 121 *Wyjęci spod prawa cz. 2.*, nr 11–12/1997, s. 17.
- 122 *Wypuścili kominami*, nr 8–9/1994, s. 3.
- 123 *Zdjęcie, które obiegło świat*, nr 9/2007, s. 18.
- 124 Ziakora A., *Modlitwa o pojednanie*, nr 4–5/2006, s. 4–5.

- 125 Ziakora A., *Śmierć zadana podwójnie*, nr 5/2008, s. 20–21.
- 126 Ziakora A., *Zjazd sprzed 60. lat: przyczynki do wojennej historii Romów = Aman tragedia našty bistras*, nr 1/2007, s. 10–11.
- 127 *Z kart historii Romów*, nr 4/2007, s. 20–21.
- 128 *Z kart tragicznej historii Romów*, nr 9–10/2009, s. 29.
- 129 *Żywcem pogrzebani = Garude džiden*, nr 4/1994, s. 8.

„DIALOG-PHENIBEN”

- 1 AMM, *62. rocznica buntu w Zigeunerlager*, nr 5/2005, s. 26.
- 2 Babiński A., Talewicz-Kwiatkowska J., *Ostatnia stacja „Zigeunerlager w oczach świadków”*, nr 8/2004, s. 25–31.
- 3 Babiński A., *Szczególne miejsce: Dzień Pamięci o zagładzie Romów*, nr 8/2004, s. 4–6.
- 4 Babiński A., *Zigeunerlager w gettcie łódzkim: o książce Juliana Baranowskiego*, nr 9/2004, s. 27.
- 5 Bartoszewski W., *Tu nie ma grobów*, nr 1/2005, s. 10–11.
wystąpienie przewodniczącego Międzynarodowej Rady Oświęcimskiej na uroczystości 60. rocznicy wyzwolenia obozu Auschwitz-Birkenau.
- 6 Boruta, K., *Skazani na zagładę*, nr 5/2007, s. 14–15.
63. rocznica buntu Romów w obozie *Zigeunerfamilienlager* w KL Auschwitz II – Birkenau.
- 7 *Ciude len zamaryden*, nr 5/2006, s. 16.
- 8 Chrostowski W., *Martyrologia Żydów i martyrologia Romów. Studium porównawcze zagłady i pamięci o niej*, nr 2–3/1997, s. 38–46.
- 9 Dębski J., *Romowie więźniami KL Stutthof*, nr 1/1999, s. 7–17.
- 10 Dębski J., *Romowie w KL Auschwitz-wybrane losy*, nr 1/1997, s. 33–40.
- 11 Dębski J., *Ucieczki Romów z KL Auschwitz*, nr 1/2001, s. 4–20.
- 12 Fisher B. A., *Nie ma dróg prowadzących do Roma: los Romów pod okupacją nazistowską i powojennych restytucji cz.1.*, nr 2/1999, s. 29–37.
- 13 Gerlich M. G., Percer J., *Poszukiwanie symboli i tożsamości. Rola dnia 2 sierpnia 1944 roku, jako daty ostatecznej zagłady Romów w KL Auschwitz-Birkenau cz.1.*, nr 2–3/1997, s. 27–33.
- 14 Gerlich M. G., Percer J., *Zagłada („zapomniany holocaust”) Romów jako nowy element tożsamości. Uwagi wstępne*, nr 3–4/1998, s. 21–29.
- 15 Gerlich M. G., Kwiatkowski R., *Zagłada – pamięć – nadzieja*, nr 2/1996, s. 3–4.

- 16 Gerlich M., *Co o nas piszą: „zapomniany holocaust” i inne tematy romskie na łamach „Rzeczpospolitej”*, nr 10/2004, s. 27–30.
- 17 Gliwa M., *Martyrologia Romów cz. 1: czy to naprawdę przeszłość?*, nr 8/2008, s. 16–17.
- 18 Gutenberg E., *Scinavys meryben*, nr 5/2004, s. 8.
- 19 Gutenberg E., *Zapisywałam śmierć*, nr 5/2004, s. 6–7.
- 20 Isztok A., *Będzie pomnik w Letach*, nr 5/2009, s. 11.
- 21 Isztok A., *Zagłada Romów w Europie cz. 1.*, nr 1/2008, s. 19–20.
- 22 Isztok A., *Zagłada Romów w Europie cz. 2.*, nr 1/2008, s. 22–23.
- 23 Isztok M., *Memento*, nr 8/2005, s. 6–7.
61. rocznica likwidacji *Zigeunerlager* w KL Auschwitz-Birkenau.
- 24 Isztok M., *W cieniu Auschwitz*, nr 10/2005, s. 9–10.
- 25 Isztok M., Talewicz-Kwiatkowska J., Wasztyl B., *Wykuwanie pamięci: refleksje na temat wystawy „Zagłada Romów”*, nr 1/2007, s. 10–13.
- 26 Jan Paweł II, *Nie przechodźcie obojętnie: przesłanie Jana Pawła II podczas uroczystych obchodów 60. rocznicy wyzwolenia KL Auschwitz-Birkenau*, nr 1/2005, s. 7–8.
- 27 Janicki S., *Wstrząsający dokument*, nr 10/2008, s. 27.
uwagi na temat filmu *Romowie – skazani na zagładę* Adama Sikory i Wiesława Gajdy.
- 28 Jaształ K., *Obóz cygański*, nr 8/2008, s. 12–13.
są to krótkie opowiadania autorki: *Kołysanka obląkanej matki*, *Kindergarten*, *Księżęta taborów*, *Bajka*, *Obóz cygański*.
- 29 *Jeszcze żyją świadkowie...*, nr 8/2006, s. 11–12.
tekst opracowany na podstawie reportażu Krzysztofa Jakubowskiego *Wojna siedzi w duszy człowieka*.
- 30 *Już dość przemocy*, nr 1/2005, s. 9–10.
wystąpienie przewodniczącego Centralnej Rady Niemieckich Sinti i Romów – Romani Rose z okazji 60. rocznicy wyzwolenia obozu koncentracyjnego Auschwitz-Birkenau.
- 31 Kołaczek M., *Obrona pamięci dla lepszej przyszłości: 65. rocznica likwidacji tzw. Zineunerlager*, nr 8/2009, s. 11–13.
- 32 Kołaczek M., *Uroczystość odsłonięcia pomnika poświęconego zagładzie Romów w czasie II wojny światowej*, nr 10/2009, s. 12.
- 33 Kwiatkowski R., *Zapomniany holocaust i obowiązki współczesnych Romów*, nr 2–3/1997, s. 27–33.
- 34 Kwiatkowski W., *Pociąg pamięci*, nr 5/2008, s. 15.
- 35 *List Leszka Millera, Prezesa Rady Ministrów*, nr 1–2/2002, s. 7.
dotyczy 58. rocznicy zagłady Romów w Oświęcimiu, list z dn. 2.08.2002 r. skierowany do Romana Kwiatkowskiego.

- 36 Mal, MaS, *Wielka wystawa w warszawskiej Zachęcie: Los Romów na zdjęciach*, nr 11/2006, s. 8–9.
ekspozycja *Zagłada Romów Europejskich oraz Rasizm we współczesnej Europie*.
- 37 Marwicz K., *Dzień pamięci o zagładzie Romów*, nr 8/2006, s. 9–10.
- 38 Marwicz K., *Lekcja pokory*, nr 1/2009, s. 15.
rozmowa z Adamem Sikorą, reżyserem filmu *Romowie skazani na zagładę*.
- 39 Marwicz K., *Usłyszeć każde słowo: 64. rocznica wyzwolenia KL Auschwitz*, nr 1/2009, s. 12–13.
- 40 Marwicz K., *Wspólna pamięć*, nr 1/2008, s. 18.
- 41 Mróz L., *Niepamięć nie jest zapomnianiem: Cyganie – Romowie a holocaust*, nr 1–2/2002, s. 8–39.
- 42 *Nie pojmuje Cię człowiek klótlivy*, nr 5/2006, s. 6–8.
wystąpienie papieża Benedykta XVI podczas spotkania w KL Auschwitz-Birkenau.
- 43 *Nie pozwolimy zapomnieć*, nr 11/2006, s. 10–11.
wystąpienie Romana Kwiatkowskiego podczas inauguracji wystawy *Zagłada Romów Europejskich i Rasizm we Współczesnej Europie*.
- 44 *Nie wolno przejść obojętnie*, nr 1/2005, s. 12.
wystąpienia: Prezydenta RP Aleksandra Kwaśniewskiego, Prezydenta Federacji Rosyjskiej Władimira Putina, Prezydenta Izraela Moshe Katsara, przewodniczącej Fundacji na rzecz Pamięci o Shoah, Simony Veil.
- 45 *Obelisk w Ulęzu = Obelisko dre Ulęzo*, nr 2/2009, s. 4–5.
- 46 Paczkowski E., *Człowiek przestawał być człowiekiem*, nr 1/2005, s. 13–14.
rozmowa z byłym więźniem KL Auschwitz-Birkenau.
- 47 Paleczny T., *Ochrona zbiorowej pamięci czy potrzeba przypomnienia swoich bliskich. Kilka impresji socjologa na temat wystawy martyrologii Romów i Sinty w obozie koncentracyjnym w Oświęcimiu*, nr 4/2001, s. 11–17.
- 48 Paleczny T., *Pamięć dnia zagłady Romów raz jeszcze ...*, nr 8/2005, s. 3.
- 49 *Pamięć i równość*, nr 8/2006, s. 7.
wystąpienie Romana Kwiatkowskiego prezesa Związku Romów w Polsce.
- 50 *Pamięci zgładzonych Romów*, nr 8/2006, s. 6.
przesłanie Lecha Kaczyńskiego prezydenta RP.
- 51 Parcer J., Grotum T., *Losy Cyganów w KL Auschwitz w oparciu o zachowaną bazę źródłową*, nr 1/1996, s. 15–20.

- 52 Parcer J., *Stalam się numerem 41263*, nr 3–4/1996, s. 57–67.
rozmowa z Anną Mettbach była więźniarką Auschwitz-Birkenau.
- 53 Parcer J., *Stalam się numerem 41263*, nr 1/1997, s. 41–45.
- 54 *Paryskie Centrum Holocaustu = Centrum Holocaustu dre Paryż*, nr 10/2009, s. 6
- 55 Pawlas-Kos J., *Jego imieniem był numer Z 5742*, nr 3–4/1998, s. 65–68.
- 56 Pidło Z., *65. rocznica buntu w Zigeunerlager*, nr 5/2009, s. 10.
- 57 *58. rocznica likwidacji „Zigeunerlager”*, nr 1–2/2002, s. 5–6.
przemówienie Romana Kwiatkowskiego prezesa Związku Romów w Polsce.
- 58 *Przejmujące memento*, nr 8/2004, s. 9.
przemówienie Izabeli Jarugi-Nowackiej, wiceprezes Rady Ministrów RP.
- 59 Rose R., *Już dość przemocy*, nr 1/2005, s. 9–10.
wystąpienie przewodniczącego Centralnej Rady Niemieckich Sinti i Romów podczas obchodów 60. rocznicy wyzwolenia obozu Auschwitz-Birkenau.
- 60 Rose R., *Świnie w obozie koncentracyjnym*, nr 8/2007, s. 13–14.
dotyczy zagospodarowania obiektów byłego obozu hitlerowskiego dla Romów i Sintów w czeskich Letach.
- 61 Smoleń K., *Naziści-Romowie-zagłada*, nr 8/2004, s. 16–24.
- 62 Smoleń K., *Nie wolno zapomnieć o holocauście Romów. Naziści – Romowie – zagłada*, nr 2–3/1997, s. 47–55.
- 63 Sobolewicz T., *Śladami śmiertelnej przeszłości*, nr 8/2006, s. 8–9.
- 64 Starska L., *Nigdy nie zapomnę... : Dzień pamięci o zagładzie Romów*, nr 8/2008, s. 10–11.
- 65 Starska L., Kwiatkowski W., *W cieniu zagłady*, nr 5/2008, s. 13–14.
konferencja poświęcona 64. rocznicy buntu więźniów obozu cygańskiego na terenie obozu zagłady KL Auschwitz-Birkenau.
- 66 Talewicz-Kwiatkowska J., *Człowiek przestawał być człowiekiem*, nr 1/2005, s. 13–14.
- 67 Talewicz-Kwiatkowska J., *Europa nie może zapomnieć: 60. rocznica powstania Romów w Auschwitz-Birkenau*, nr 5/2004, s. 4–5.
- 68 Talewicz-Kwiatkowska J., *Lety po Letach...*, nr 7/2005, s. 10–11.
sprawa właściwego zagospodarowania terenu byłego obozu pracy przymusowej dla Romów.
- 69 Talewicz-Kwiatkowska J., *Nie chcieli bez walki iść na śmierć: 60. rocznica powstania Romów w KL Auschwitz-Birkenau*, nr 5/2004, s. 11–12.
- 70 Talewicz-Kwiatkowska J., *Obowiązek pamięci*, nr 8/2005, s. 4–5.

- 71 Talewicz-Kwiatkowska J., *Wymóg przyzwoitości*, nr 8/2004, s. 12.
rozmowa z wicepremierem Izabelą Jarugą-Nowacką o holocauście Romów i ich współczesnych problemach.
- 72 Tomkiewicz M., *Bez prawa do życia: sytuacja ludności romskiej w Generalnym Komisariacie Litwy w latach niemieckiej okupacji*, nr 5/2007, s. 29–34.
- 73 Tomkiewicz M., *Zbrodnia w Oszmianie Cz. 1.*, nr 10/2007, s. 31–32.
- 74 Tomkiewicz M., *Zbrodnia w Oszmianie Cz. 2.*, nr 11/2007, s. 33–34.
- 75 Wasztyl B., Talewicz-Kwiatkowska J., *Dzień Pamięci*, nr 8/2006, s. 4–5.
- 76 Wasztyl B., *Pamięci Cyganów z łódzkiego getta*, nr 1/2007, s. 14.
- 77 Wasztyl B., *Pamięć i odpowiedzialność*, nr 6/2007, s. 14–15.
uroczystości upamiętniające losy Romów w czasie II wojny światowej.
- 78 Wasztyl B., Talewicz-Kwiatkowska J., *Uroczystości upamiętniające 60. rocznicę oswobodzenia Oświęcimia i obozu KL Auschwitz: coraz mniej świadków historii*, nr 1/2005, s. 4–6.
- 79 Wasztyl B., *Zagłada Romów*, nr 11/2006, s. 8.
- 80 Wądrzyk P., *Benedykt XVI w Birkenau*, nr 5/2006, s. 4–5.
- 81 Wądrzyk P., *Pamięci Romów*, nr 1/2009, s. 14.
- 82 Wądrzyk P., *Pomniki dla Romów*, nr 8/2008, s. 15.
- 83 Wądrzyk P., *Różne oblicza pamięci*, nr 1/2008, s. 21–22.
- 84 Weisz J. (Zoni), *Straciłem wszystko*, nr 2/2007, s. 11–12.
wystąpienie Johana Zoni Weisza w siedzibie ONZ 26.01.2007 r.
- 85 Wisłocki S. A., *Holocaust a kwestia „narodu romskiego”*, nr 10/2004, s. 13–15.
- 86 Zapaśnik H., Mersztein S., *Zagłada*, nr 8/2004, s. 13–15.
wspomnienia więźniów dotyczące likwidacji *Zigeunerlager*.
- 87 *Zapomniany holocaust*, nr 8/2004, s. 7–8.
przemówienie Romana Kwiatkowskiego prezesa Związku Romów w Polsce.
- 88 *Ziarno pokoju*, nr 8/2004, s. 11.
przemówienie Romana Kwiatkowskiego prezesa Związku Romów w Polsce.
- 89 *Żyjemy po to, aby pamiętać*, nr 8/2004, s. 9.
wystąpienie Janusza Marszałka, prezydenta Oświęcimia.

„ROMANO ATMO”

- 1 Babicki M., *Setki osób w Auschwitz wspominają zagładę Romów*, nr 4/2007, s. 5.
- 2 Bartosz A., *Międzynarodowy Tabor Pamięci Romów*, nr 4/2007, s. 28–29.
- 3 Chojnacka J., *Zachować pamięć...*, nr 1/2006, s. 10–12.
reportaż z wystawy *Zachować pamięć. Praca przymusowa i niewolnicza na rzecz III Rzeszy 1939–1945*, która została pokazana w Szczecinku 10–21.05.2006 r.
- 4 Chojnacki R., *Pomnik ku czci Romów = The monument to the memory of Roma*, nr 6/2009, s. 18.
- 5 Frankowski M. T., *Zagłada zakroczymskich Romów*, nr 1/2007, s. 20–21.
- 6 Gierliński K., *Piękne życie Alfredy Markowskiej*, nr 5/2006, s. 10–11.
artykuł dotyczy ratowania dzieci romskich i żydowskich podczas II wojny światowej.
- 7 Kopycińska A., *Pamięć tym, którzy odeszli*, nr 4/2009, s. 20–21.
- 8 *Portrety Romów zostaną w Muzeum*, nr 3/2009, s. 4.
- 9 Puszczycowski D., *Holokaust cz. 1.*, nr 1/2006, s. 20–21.
- 10 Puszczycowski D., *Holokaust cz. 2.*, nr 2/2006, s. 20–21.
- 11 *62. rocznica wyzwolenia obozu Auschwitz*, nr 1/2007, s. 4.
- 12 *65. rocznica zagłady Romów*, nr 4/2009, s. 4.
- 13 *65. rocznica likwidacji getta w Łodzi*, nr 5/2009, s. 7.
- 14 Wilczur J. E., *Instytut Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz ofiar Holokaustu*, nr 4/2006, s. 6–7.

Andrzej Kubrak

**O SAMUDARIPEN AND-E POLSKAQËRE RROMANE REVÏSTE –
BIBLIOGRAFIA**

O artiklo sikavel jekh xarnikani història thaj deskripcia trine rromane revistenqëre, save iklòn and-i Pòlska: “Rrom p-o drom”, “Dialog Pheniben” aj “Rromano Atmo”. Del vi jekh sasti bibliografia e artiklonqëri, save anda lenthe si dedikuime e rromane Samudarimasqe (o lav “Holokaust”, andar-i zutikani teologia, butivar si labårdo do-şal and-o mandaipeñ “samudaripeñ e Rromenqëro”).

Andrzej Kubrak

THE HOLOCAUST IN THE ROMANI PRESS: A BIBLIOGRAPHY

In the first part of his article, the author outlines briefly the history and character of three periodicals published by Romani associations in Poland. In the second part a full bibliography of the Holocaust-related texts published in these periodicals has been presented.